

USUTEADUSLINE AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI
VÄLJAANNE

Vastutav peatoimetaja: **H. B. Rahamägi**

Ajakirja toimkond: H. B. Rahamägi (esimees), J. Kõpp, O. Sild,
S. Aaslava, H. Masing, J. Taul, J. Sellio, E. Teppan (korrektor),
K. Valdmann (asjaajaja).

Sisukord:

	lk.
Konst. Kurrik: Pilk Tartu-Maarja kiriku muuseumi	113—115
Hugo Masing: Eestlase usulisi eeldusi ja nende tähendus teo- loogiale	116—117
E. S. Teppan: Marginaale Schleiermachersi teoloogilisest tänapäevast	117—121
Hugo Masing: Prohvet Maltsvet	122—126
Varia: a) Uusi raamatuid. — b) Auhinnatud tööd 1934. a. —	
c) Auhinnatööde teemad 1934. a.	127
Usuteaduslikke oskussõnu	128

Tartus, 1934

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

Usuteadusline Ajakiri

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav peatoimetaja: H. B. Rahamägi

VI aastakäik

1934

№ 4

Pilk Tartu-Maarja kiriku muuseumi.

K o n s t. K u r r i k.

Tartu-Maarja kiriku muuseumi eesmärgiks on koguda ja säilitada kultuurilooliselt tähtsaid mälestusmärke, dokumente ja kiriklikke tarbeasju, kuivõrd need esemed aitavad valgustada kiriku osa — olgu see üldkirik või üksikkogudus — meie kultuurelu arenguloos. Eriti aga tahab muuseum elustada Tartu-Maarja kui kohaliku emakoguduse minevikupäevi, pakkudes ülevaadet ka koguduse ametikandjate ja üldse kirikutegelaste kohta ning jälgides nende tegevust ja püüdeid rahva vaimukultuuri arendamisel nii kiriku miljöös kitsamais raames, kui ka ühiskondliku elu laiemais piires.

Viimasesse liiki kuuluvaist, s. o. väljapoole kirikuelu raa-
mistikku ulatuvaist püüdeist on muuseum silmas pidanud mitmesuguseid üritusi, näiteks ärkamisaja laulupidusid. Neid üritusi valgustavais esemeis muuseum tohiks pakkuda uurijale mõndagi väärtuslikku killukest kord hõõgunud aadete jälgimiseks.

*

Kahtlemata muuseumi omapärasemaid kogusid moodustavad surnute mälestusjäädvustamise liiki kuuluvad esemed. Varem ajal esinevad sellistena e p i t a a f i d.

Muuseumis leiduvad vanemad epitaafid kuuluvad 18. sajandi viimasesse aastaisse. Kujult need puust mälestustahvlikest sarnanevad meieajal levinenud kivist hauatahvlikestele. Muide neil epitaafidel ei puudu ka ajavaimule omane stiil — valkjas kiri mustal põhjal, igasugused nikerdused ja sümboolsed kujutised tahvli krooniosas, nagu südamekujuline lõik ja muud kaunistused. Neis traditsioonilisis tunnuseis kajastuvad ilmekalt tolleaja usulise voolu, pietismi, vagad tunded. Samal ajajärgul esineb epitaafi tüübina ka vaskplaat graveeritud kirjaga (1793). Epitaafidel mainitakse lühidalt vaid surnu isikut. Pühakirja tsitaadid puuduvad veel.

Kuigi kohaliku saksa pihtkonna kõrval osa muuseumis leiduvaid epitaafe kuulub eesti linnakoguduse liikmeile, on tekstid siiski eranditult saksakeelsed. Talurahval, nagu näib, epitaafi tarvitamine pole tollal veel kombeks olnud.

Esimene eestikeelse tekstiga mälestuse e Tartu-Maarja kalmistul on pärit 1818. aastast. Ka see hoiakse nüüd alal muuseumis ning selleks osutub koguduse poolt oma end. õpetajale Theodor Oldekopile püstitatud hauakuju line puust monument.

Teatavasti oli Oldekop Tartu Maa- ja Eesti Linnakoguduse hingekarjasena ametis 53 aastat († 1806). Kuna 1818. aastal Oldekopi haud tuli tasandada sinna kohale ehitatava õnnistamisemaja tõttu, siis tollal, s. o. 12 aastat pärast Oldekopi surma, püstitatigi kõnesolev monument, ning see asetati õnnistamismajja Oldekopi haua kohale ta matusekoha tähistamiseks. Kui hiljem Maarja kalmistule ehitati uus õnnistamisemaja, siis nähtavasti oli ununenud monumendi eri otstarve, ning ta viidi üle uude õnnistamisemajja, kus ta asetses kuni selle ümberehitamiseni (1929).

Eelmainitud õnnistamisemaja (esimene kabelihoone T. Maarja kalmistul) ning järelkult ka Oldekopi hauaplats asus praegusest kabelist mõnikümmend sammu ülalpool, kõrvuti köster Ignatiuse hauaplatsiga, mis praegu veel alles.

Mainimist väärib ka kohaliku kalakauplejate ametühingu liikmete nimetahvel aastast 1813, kuigi see pole mõeldud epitaafina. Ta kannab pealkirja „Das Hifige Dörpſche Fiſchhändler amts Tabel ... ten 25. Februar 1813“, millisele tektile lisaks leidub ühingu liikmeskonna 21 nime. Tahvel on puust, ovaalne, tuldleegitseva urnikujutisega krooniosas ning õlivärvis — värvin-gult toleaja graafikakunsti iseloomustavais toones.

Tahvli kultuuriline tähtsus peitub selles, et ta osutub küllalt haruldaseks mälestusesemeks miljööst, kus ammu möödunud aegadel olid põlvest põlveni oma kutsetöö juures askeldamas meie endi suguvennad, eestlased. Sest Tartu kalakauplejad kuulusid eranditult alevielanikkude — eestlaste hulka. Nagu teisedki organiseeritud alevielanikud — kalavedajad, veovoormehead ja õllepruulijad — nad moodustasid omaette ametühingu, mille eesotsas ühingu vanem (Ältermann) kahe kaasistujaga (Beisitzer).

Möödunud sajandi viimasel veerandil epitaafi tarvitamine muutub juba üldisemaks. Ühtlasi leiame selle motiivides uue v a r r i a n d i. Kui varem siin püüti jäädvustada vaid nime ja sünni-ning surmapäeva daatumit, siis nüüd esineb epitaafina ka lihtsalt p i i b l i s a l m, samuti vastavale tahvile maalitult. Epitaafi väline kuju on aga märksa labastunud. Individuaalne kunstimaitse puudub siin täiesti. Selline ese on muutunud odavaks, šablooniliseks turukaubaks ning kujutab plekist pressitud pärjakest,

mille keskkohas leidub nimi, resp. piiblisalm. Materjalina esineb alumiinium või raudplekk.

Ühes epitaafi laiaulatuslikuma levinemisega möödunud sajandil tekib uus motiiv ka selle kasutamises, nimelt piiblisalmiga epitaafi kasutamine puusärgi ehtena.

*

Kõnesolev kogu muuseumis tohiks olla enam-vähem täiuslik seepoolest, et siin leidub epitaafe koguduse liikmeilt igast seisusest — mõisnikelt, vaimulikelt, linnakodanikelt ja talupoegadelt. Kuna tollal igal seisusel olid oma traditsioonilised harjumused, oma eri kombed, siis loomulikult peegeldus see ka surnute mälestusjäädvustuse kommetes. Muuseumis leiduvate epitaafide naja võime jälgida ühe sellise traditsiooni levinemist kodanlist ringkonnist laiemaisse hulkadesse, ühtlasi võime konstateerida selle algupäraselt stiilse traditsiooni muutumist šablooniliseks harjumuseks.

*

Käsiteldavasse mälestusesemete sarja tuleb arvata ka Andres Saali monument. Ehk küll selle muuseumi paigutamiseega on taoteldud hoopis olulisemat eesmärki — leida kadunud kirjaniku tuhatatud põrmule sündsast puhkepaika kiriku vaikuses, siis monument, eriti aga põrmu viimset rahu sümboliseeriv urn kui ornamentiline kujund osutub siin samuti üheks tüübiliseks surnute mälestusjäädvustamise liiki kuuluvaks esemeks, nagu epitaafidki. Liiasi urnil on oma kultiline tähendus kaugemaski minevikus juba — antiikaja klassitsismis.

*

Lõpuks olgu veel mainitud hauakalmu-pärjalintide kogu, mis samuti paigutatud muuseumi. Kuna hauakalmu pärjalintide pealkirjades kajastuvad viimased tervitused lahkunu sõpradelt, siis pärjalintide säilitamine tohiks osutada üheks küllalt ratsionaalseks surnumälestusjäädvustuse mooduseks. Kõnesolevad pärjalandid on pärit kadunud helilooja L. Neumani kalmult. Nad on paigutatud eri vitriini ühes näopildi ja elulookirjeldusega. Selle idee algatajaiks olid kadunud muusikamehe kaks sõpra — helilooja A. Läte ja kirjanik K. E. Sööt.

Jääb soovida, et avalikkude tegelaste pärjalintide säilitamine kujuneks üldiseks traditsiooniks.

Eestlase usulisi eeldusi ja nende tähendus teoloogiale.

Hugo Masing.

(Järg.)

Suvel 1934 mul oli võimalus tutvuda Aleksander Truuverti (Uuemõisa Vältä, Saaremaal) usulise sisuga luuletustega. Neile kuluks õieti ära eriline monograafia, kuid kuna paljugi tõestab mu teooriaid, siis siin mõned jooned tema kujuteludest. Ta usub peatset Kristuse taastulemist, kuid enne seda on vajalik, et Kristuse naine — kirik — saaks terviklikuks ja muutuks „vahvaks naiseks“. Selleks on Kristus andnud käsud, mida peab täitma inimene. Neid on õieti vaid kaks: Mt 7₁₂ ja Joh 13₃₄. Enamik ta luuletusi rõhutab neid: „rahuseadust“ ja „armukäsku“. Kuna need on faktiliselt sama mõtte väljendused, siis A. T.-l õieti inimese elu ülesandeks on teha hääd teistele. (Sellepärast on ka endastmõistetav, miks A. T. ei lepi eesti kiriku tõsiluterliku vooluga.) Ta saab selle eest tasu, nagu paistab, osalt siin maailmas selleläbi, et talle osaks saab „õigus, rahu ja rõõm“, osalt tulevas. Kuid nende kahe vahel uskliku inimese juures ei ole suurt erinevust, nagu ta ütleb (kirjas 23. IX 1934): „Maailma ülekohutune a e g lõpeb, mitte m a a, mille peal elame.“

A. T. on teadlik sellest raskusest, mis sõltub oletusest, et Kristus ise pea tuleb, siiski aga enne on vaja ettevalmistustööd. Raskus on nimelt selles: kuidas siis inimesed järsku muutuvad nii, et nad Mt 7₁₂ Joh 13₃₄ täitma hakkavad. Vastuseks sellele on (Alma Kaalu formulatsioon): „Inimene ei parane arenemise läbi, vaid Jumal keelab ära rahva mõtlemise“ äkitselt (aluseks Ilm 18₂₁). Luuletusis on need mõtted esitatud väga mitmesuguste võrdluste ja piltide kaudu, kujukam neist tundub mulle järgmine: inimene on tehtud Eedeni aia mullast ja ta ülesanne on olla samuti lokkav ja viljakas kui Eeden; seda ta on, kui ta täidab nimetatud käske. See on iseendast juba grandioosne kujutelm, kuid veel enam ta saab selleks teise oletuse läbi. Inimene peab olema mikrokosmos, väikene Eeden ja kui ta on seda, siis ta saab makrokosmosesse, suurde Eedeni, kus ta sööb elupuu vilja ja joob eluvett. Makrokosmiline Eeden on aga teisalt sama, mis lehtmajad ja kuna neid tarvitavad juudid pühadel, siis A. T. võib öelda ülekandes: „Vangist vabaks saame me || lehtse suve majasse ||... Rahvas siis saab rõõmusta || möödas vaev ja mure ka. || Isa lastel pidu teeb || üliarmas on

küll see...||“ Terve tuleva maailma elu on rõõmus pidu selle maa pääl. Kuid nagu eestlasele loomupärane, tulevik võib ainult selline olla kui olevik on või peaks olema! Ta ei ole aeg ja tal puudub kronoloogiliselt korraldatav sisu, ta on umbes midagi oleviku integraali taolist.

Ka ekstaatilist loodusele lähedast on A. T. juures, eriti paradiisi kirjeldusis ja säärane salm nagu: „Ma olen selle sõjamees,|| kes maa ja taeva teinud || ta hästi ihut mõök mu käes, || mis pole murdmist näinud, || see suure mehe maha lööb || ja vaenlastele hirmu teeb, || kes head ei taha teha ||“ näitab kui intensiivselt eestlane võib elada.

Ja viimati ma tsiteerin veel ühe laulu tõestuseks, et vaen lääne vastu pole ainult mu puuhobune ja, et ainult mina ei pea Euroopat surevaks. A. T. kirjutab: „Nelisteistkümmend juubeli aega || meid piitsutas saksamaa mees || ta raudse rusikas käega || löi hoopu, valu viha siis kees. || Ka kõlbluse tallas meil maha || see kõlvatu saksamaa mees, || löi rahvale hingesse haava, || kus patukihvt surmaja sees. || Ta võttis meilt elu ja vara || ehk ristiusu kül ta meil tõi, || ta teotas ja rüvetas seda, || see needmiseks talle ka sai. || Sest ristiusk: õigus-rõõm-rahu || arm, halastus see on ta sees! || Ei ükski tee teisele kahju || valukoorma tõi saksamaa mees. || Ka nüüdki ihkas ta saada, || me kodumaad pärida veel, || oleks uuest toond rahvale häda || salakavalal kurjuse teel. || Ma põlgan ja vihkan siin salalikku meelt, || seal varjatud kurjus ja viha, || jalg kõnnib neil keelatud Juudase teed, || ei õigust ei püüa nad teha. || Et õigus saab tõesti võidu, || see on mu suur lootus ja usk. || Suur Jumal see annab meil jõudu, || kaob kurvastus, nukker meel, tusk.“ See on kirjutatud märtsis 1934. Ja muu vaen lääne vastu pole midagi sarnase, rütmilt juba haruldase, laulu vaenu kõrval.

(Lõpp.)

Marginaale Schleiermacheri teoloogilisest tänapäevast.

E. S. Teppan.

(Järg.)

Seesugune religioonimõiste deskriptsioon selgitab kõik teised vead Schleiermacheri juures. Ühekülgne subjektivism nihutab tahaplaanile objektiivse ususisu — ilmutussõna. Seda asjaolu tahabki märgistada Brunneri kriitika kummaline pealkiri: „Müs-

tika ja sõna“. Sellelt vaatekohalt on mõistetavad ta kriitika üksikasjad, haarates ülevaatlikult terve ristiusu õpetuslikku küsimuslikku. Kristus kui inkarneerunud Sõna ei leia keskset tähelepanu, usu kui sõnakuulmise mittenägemine põhjustab komistusi eetilisis otsinguis. Patt saab käsitledavaks eetilise pahena, osutub pigem atavismiks kõlbla alal, mille hülgamistarve ei küündu üliinimliku lunastusvajaduseni. Kõik tardub mingis ebamääraises, nõudlustevaeses, universumisüvenevas minasuses. Piibellikust eshatoloogiast on kujunenud üksnes suur tühem, millest mõned üksikmõisted hoopis juhuslikena väljahtavad. Ta on pigem käsitletu leidnud traditsiooni pärast, kusjuures asja sisuliseks tabamiseks Schleiermacheril ei jää ruumi.

Sellane on Schleiermacheri töövili Brunneri arvates. Ta on olnud enam segav kui süvendav puhast piibellikku ainekäsitletust. Terve sajandipikkune töö teoloogias ristiusu sisulise olemuse määramisel ja ta nõudluste tähistamisel Schleiermacheri jälgedes on osutunud viljatuks. Sellest on tingitudki Brunneri teravad etteheited ja konsekvantne iga mõttevihje hülgang, milline võiks viidata Schleiermacherile ja ta sajandile.

On seega läbi Schleiermacheri sajand? Kahtlemata — ja hinnanguna maksvana ka minevikus: olnudki sajand on vaid õnnetuseks. Igatahes haruldane radikaalsus!

K a t t e n b u s c h — vahendava seisukoha kaitsjana — erineb üldiselt Brunnerist vaid radikaalsuses. Tema tunnustab Schleiermacheri teeneid minevikus, tunnustab teda suure apologetilise ukšelävena, millest on tulnud üle astuda, kuid milline ületatuna on ometi raskesti olevikustatav, eriti moodsa teoloogia nõudlusis. Ses mõttes Kattenbusch (kel muide pole erilist sümpaatiat ei dialektilise teoloogia ega ka Brunneri suhtes!) näeb Schleiermacheri sajandi suletuna, ta mõttesisu ammutatuna, eriti kui sellele langeb vastsete nõudluste paljastav prošektor. Tuleb lihtsalt minna edasi — ja otsida uut.

*

Seesugune on lühidalt skitseerituna Schleiermacheri kurss oleviku süstemaatilises usuteaduses. Meil jääb lõpuks asetada küsimus kirjeldatud seisukohtade hinnangu suhtes. Seks on ent eeldatav hoopis põhjalikum käsitletu, kui seda võimaldab käesolev sõnavõtt. Ometi mõningaile asjaoludele olgu juhitud tähelepanu.

Kõigepealt tekib küsimus, millest on tingitud Brunner-Wobbermini seisukohtade terav erinevus? See saab mõistetavaks, kui peame silmas kummagi teoloogise töö eesmärke.

Mida taotleb Wobbermin? Märgistasime selle juba alul püüdena leida uusi meetodilisi võimalusi süstemaatilise mõtlemise ühtlustamiseks. Teda ei huvita seejuures vaadeldava religiooni olu ega selle piibellik käsitlus ega viimaks ka põhimõtteline küsimus taoteldava mõtlemisühtluse võimaluse kui sellase järele. Süntees historismi ja psühholoogismi vahel peab saavutatama — ja see on muide kogu aeg suundamääravaks eelduseks Wobbermini mõtlemises — küsimata, kas just selles peitubki taoteldav võimalus. Muidugi, Wobbermin arvab oma loogiliselt tõesti suurepärase „Wechselbeziehung“ seosega ületada võivat mõlemad — tegelikult ent liidab ses üksnes kummagi „ismi“ ühendamisvõimalikud aspektid. Võibolla on see tõesti ainus võimalus: igatahes eriseisukohtade sobivaist momendest liidetav „unsere Ansicht“ on ju inimlikult esimesi võimalusi igal seesugusel juhul. Hoopis iseküsimus on, kas seda nii on mõistnud ka Schleiermacher. Ses mõttes peab küll möönma Wobbermini advokatuuri suurt kõigutatavust otsemaid, kui asetame selle põhiküsimuse radikaalselt. Sest: mis Schleiermacheril on, see võib olla üksnes psühholoogism resp. suund sellele, tingituna ajajärgu otse kisenдавast apologetilisest tarbest religiooni kui sellast (ja mitte üksi ristiusku!) kuidagi iseseisvustada, talle anda mingi koht mõtlemises — ja — kultuuris. Ses mõttes samastab — ja seda võib teoloogias hinnata avastusena — Schleiermacher religiooni tunde ja näitab talle kätte inimese hingesisimas nood rohumaad ja hingusveed, kus too ratsionalimist põlatu võis end uuesti rammusaks süüa. Ja kuigi püsiks võimalus „Wechselbeziehung“ — siis tekib rida küsimusi selle enese suhtes. Mis see õieti on? Kuidas on võimalik sulatada subjektiivset ja objektiivset sellaseks sünteesiks, milline vaatamata nii kui nii olemasolevaile subjektiivsuse erinevusile tagaks ühtlase sünteesi?! On see tegelikult võimalik — või tuleb seda käsitella üksnes loogiliselt õnnestunud abstraktsioonina? Võibolla osutub tegelikkuses sellase taotluse viljaks täiesti subjektiivset erinevust kandev süsteem? Tekib ehk igapähele oma maitsekohane teoloogia — ent kuhu jääb ühtlus? Või on — psühholoogiliselt — *fides quae creditur* nii ühtlane suurus, et annab rakendatuna alati samu tulemusi? Me näeme: Wobbermini Schleiermacheril põhistuv lahenduskatse

tekitab ligemal vaatlusel terve rea küsimusi, milliste jaatav vastamine kahjuks seotud suurte reservatsioonega. Ses mõttes on Schleiermacher oma püüdlusis hoopis selgem oma agarast interpreedist. Ja kui Wobbermin uusimalt propageerib joont Luther-Schleiermacher — siis tuleb küsida sellegi otstarbekuse järele. Sest uus, mille Schleiermacher senisele reformatoorilisele ristiusu käsitlusele lisandas, on ometi kaaluvalt tähtsusetum sellest, mis tolle pookoksa läbi kui *fides qua creditur* sisuline piiritelu hooletusse jäi ning sel kombel kõik väravad avas ühekülgsusile nii historismi kui ka psühholoogismi näol. Seda pahet ent ravib lõpuks ka kõige vähem veel Wobbermini enese vaimukas „Wechselbeziehung“. Ja just sellesama lahenduskatse otse sugestiivsel toimel Wobbermini Schleiermacheri interpretatsioon kannab nn. „sisselugemise“ hädaohu tunnuseid kaunis ilmsel määral. Arusaadav, et see asjaolu omakorda võib ärritada teravale kriitikale.

Võibolla ongi see üheks sõnavõtu kaudseks põhjuseks Brunneri juures. Millel põhistub õieti tema eelmisest radikaalselt lahkuminev seisukoht Schleiermacheri hinnangus?

Ka see on tingitud töö eesmärgist, mis konstitueerub *fides qua creditur* kui Jumala Sõna sisulises määrangupüüdes. Me märkame tahes või tahtmata selles muidugi koguni uut orientatsiooni, milline ei ilmesta mitte üksi Brunneri püüdeid, vaid kogu praegusaja teoloogilist tööd. Positsioonimuutus ses mõttes on kahtlemata üheks teguriks Schleiermacheri hinnangu negatiivisumisel. Seetõttu on põhimõtteliselt Brunneri kriitikat tingivate aluste arvustamine kaugelt raskem ülesanne, kui Schleiermacheri kaitsmine. Küll kerkib terve rida teravaid kahtlusi enam kõrvalisimais küsimusis, millistes ei saa salata Brunneri liialdusi. Päämine sellaseist ilmneb ta ülihuvitavas suhtumises Schleiermacheri katsesse teoloogiat kui teadust filosoofiliselt põhjendada, eriti liialdades mainitud katse ülekompensatsioonist tõmbuvate eksijärelduste tähistamisel. Brunner unustab, et see moment kogu Schleiermacheri mõtlemises oli vaid katseline üritus ja sugugi mitte kesket tähendust eviv. Schleiermacher ise on ülimal määral teadlik oma süsteemi ja selle sissejuhatava osa vastolulisuses. Ta kaebab korduvalt oma õpetuse väära tõlgitsemise üle — mispoolest ju alati õpetlik on silmas pidada ta kirjutist „Send-schreiben an dr. Lücke“. On üldse küsimus, kas Schleiermacheris teoloogi ja filosoofi asetus ühele joonele on mõeldav ilma mingi vägivallata — ja kas just ses mõttes Brunneri kriitika ei kannata

liigse tundelise ägeduse all. Lõpuks ei pea Brunner silmas ka seda, et kogu Schleiermachi mõttetöö seisab teatud kindlas ajajärgulises tingituses ja on mõistetav täielikult üksnes säält vaadatuna. Ka ei saa teda teha vastutavaks oma mõtete väära edasikandmise suhtes, päälegi kui sajandipikkune ainekuhjumine Schleiermachi nimekaardi varjul pole kaugeltki mõeldav õigete ning ainuvõimalikkude viljadena.

Kõik see muidugi ei osutu varjavaks Brunneri kriitika positiivset külge, mida maksab tõepoolest alati rõhutada. See on ristiusu objektiivse tõesisu määrava tähtsuse rõhutamine teoloogilises töös. Kahtlemata on igas usuvalu avalduses — siia kuulub põhimõtteliselt ka usuteaduslik töö kui usuvalu puht-tunnetuslik, „mõistev“ aspekt — subjektiivne moment vältimatu. Kuid ometi on kaaluvam küll alati sellesama subjektiivse olukorra — olgu see nüüd tunde- või tahteimpulss või mõni muusugune tunnetusvorm — objektiivne, väljaspoolne põhjus, milleks vähemalt kristliku arusaamise järele võib ja saab olla kuulutatav Sõna Jeesusest Kristusest. Selle liigne unustuseljätt on suurimaks ja ka põhjendatuimaks etteheitiks Schleiermacherile. Võibolla leidub tulevikus mõni tark mees, kes seda suudab rakendada vaid korrektiivina. Käesolev moment on seks ent liialt radikaalne oma nõudlusis. Kuid sellele vaatamata võime olla tänulikud Brunneri kriitikale, mille kaudu me pääle muu õpime ka respekti tõelise Schleiermachi ees — et teda õieti hinnata ja tarbekorral ka kindlasti eeskujuks võtta ta tööd omas ajajärgus ja selle vajadusis.

Ja võibolla on just meil kätte jõudnud need ajad, kus argliku uksepilutamise ja ettevaatliku sosistamisega võib hakata harjutama haritlaskonna kõrva religioossete asjade kuulmiseks ja taipamiseks. Kuid seejuures jäägu alati elavaks üks küsimus: kas sellase kaudsemast kaudse meetodi abil saavutatakse seda, mida Önnistegija on pidanud enesele järelekäimiseks ja mis tegelikult ongi usk? Kusagil selle küsimuse vastuse varjul seisab vist soolasambana paljude teiste büstide seas Schleiermachi oma. Me võime aga ka sellest õppida. Kuigi teame, et Jumala Sõna ei vaja meie loogika ega kujutusvõime hilpe, et läbi murda elu maskeraadi: ta on seks ise suveräänne, saades elavaks meile enne kõike vasturääkimatus sõnakuulmises.

(Lõpp.)

Prohvet Maltsvet.

H u g o M a s i n g.

Eluloolised andmed Maltsveti kohta on esindatud kõige ülevaatlikumalt A. Kruusbergi: Materjale Maltsveti-liikumise kohta, Tartus, 1931, lk. 7—29. Vajadust sellepärast pole neid siin korrata, kuid sündmustiku mõistmiseks olgu alljärgnev kronoloogiline tabel:

- 1812: 14. IX: Maltsvet sünnib Koerus.
- 1830: Maltsvet leeris, siis asub omanimelisse tallu.
- 1833: Einmanni Uueveski mölder olles abiellub.
- 1834: Asub Ambla kihelkonda.
- 1840: On Kukevere Vanakõrtsi pidaja, läheb säält Kostivere Loole; on küsitav kas ta kuni 1847 on olnud Lehtse Nikijärvel, Karkusel, Tondil ja Lehmja Lool.
- 1847: Ostab Peetri Koigi valda tuuleveski.
- 1848: Asub Tallinna.
- 1852: On jooksjahaiguses ja pöördub.
- 1853: Asub Ambla Lehtse valda, säält Koeru Ärvitale ja viimati Järva Madisesse.
- 1854: XII: esimene kõne Orgmetsa vallas.
- 1855: Asub Paidesse, pidades lugemisi Albus ja Ahulas (K 54).
- 1857: V: Lugemised Albu Kuke Jaan Rosenbergi, Kangru Hansu ja Tooma Hansu juures (K 49); samal suvel Nigula Jaani juures (K 60) ja Kurisoo Põlendiku Jakobil (K 57).
20. VI: Vennastekoguduse liikmed kaebavad Maltsveti üle (K 48).
- 1858: II: Albu Mõnuvere Küla Teiste Jaani juures lugemine (K 50).
6. V: Lugemine Kukevere Hans Kirnmanni juures.
7. V: Ülekuulamine Albus.
8. V: Ülekuulamine Kukeveres.
26. IX: Maltsvet vangistatud Paides.
10. X: Maltsvet Tallinnas.
12. XI: Paides.
2. XII: Riias.
30. XII: Esimene ülekuulamine Riias.
- 1859: 22. I: Teine ülekuulamine.
24. II: Maltsvet tagasi Tallinnas.
13. III: Saadetakse elama Kuusallu.
12. V: Ahrensi kaebused konsistooriumile.
27. V: Maltsvet lubab tegevusest loobuda.

- 1860: VIII: Palvetund Maltsi juures.
 IX algus: Miina Reiningu esimene ilmutus.
 5. X: Koosolek Rannamõisas.
 25. X: Ülekuulamine Kolgas.
 27. X — 3. XI: Miina Reining Maltsveti juures.
 3. XI: Miina Reining vahistatud.
 24. XI: Ahrensi teine kaebus.
 24. XII: Maltsveti otsitakse asjatult.
 3. II: Esimene termin.
- 1861: 21. II: Maltsvet läheb koos Maltsiga Krimmi (K 421).
 23. III: Teine termin.
 14. IV: Kolmas termin.
 21. IV: Neljas termin.
 22. või 23. IV: Viies termin.
 25. IV: Seidla visitatsioon.
 26. IV: Kuues termin.
 3. V: Seitsmes termin.
 11. V: Kaheksas termin.
 12. V: Üheksas termin.
 13. V: Kümnes termin.
 15. V: Üheteistkümnes termin.
 25. V: Kaheteistkümnes termin.
 25—27. VI: Lasnamäel oodatakse Valget laeva.
 18. VI: Gustav Malts viib 18 perekonda kaasa.
 24. VI: Viimane Valge Laeva ilmumise termin.
- 1864: 12. VI: Maltsvet võtab Krimmis passi tagasitulekuks Eesti.
 1885: 16. VIII: Maltsvet sureb Amblas Pruunal Pärtli talus.

Mis puutub allikaid ¹⁾, siis on kõige ustavamad muidugi Kruusbergi välja antud aktid, eriti sääl, kus Maltsveti enda kõnelusi refereeritakse; teiste tunnistustele ta kohta tuleb tihti väga ettevaatlikult suhtuda. „Pärnu Postimehe“ teated on sihilikud nagu kõik ajalehtede teated ikka on ja sellepärast tuleb neid usal-

¹⁾ Lühendused: AA: (Ajalooline Ajakiri 1928 (VII), 177—187 (A. Kruusberg). EK: (Eesti Kirjandus: aastakäik ja lehekülg). I: (Das Inland: aastakäik ja lehekülg). K: (Kruusbergi välja antud aktid lehekülgede järgi). Kampf: (Artikkel ajakirjas „Agu“ 1924 nr. 16—22). Lipp.: (Kodumaa kirik ja hariduse lugu, Tõine raamat tõine anne, Jurjewis 1899). PP: (Pärnu Postimees: aastakäik ja lehekülg). RZ: (Revalsche Zeitung, aastakäik ja lehekülg). Vilde: (Prohvet Maltsvet, Kogutud teosed XXIV—XXVI, Tartus 1929).

dada ainult sel juhul, kui ka mujalt on sarnaseile väiteile tõestusi; tihtipäälle leidub neid. Üksikuil juhtudel võib olla ka Vilde romaanil allika väärtus, kuid üldiselt mitte, sest ta oleneb embkumb, kas PPst või Maltsiallikaist enamasti. Igatahes olgu selle romaani kirjanduslik väärtus kui suur tahes, Vilde haiglane vaen usu vastu on talle teind võimatuks Maltsveti kui inimese mõistmise. Lipp oleneb peaaegu täiesti „Inlandi“ kirjutusest, mille autoriks arvatavasti on Maltsveti aegne vikaarõpetaja Gebhardt. Üksikasjus, eriti mis puutub viimast perioodi, on sellel väärtust, üldiselt aga ta on ainult umbmäärane arvamisavaldus, mille ületab ainult Kuusalu õpetaja Kentmanni arvamisavaldus (K), mis ilmutab veel suuremat teadmatust oma kihelkonnas aset leidnud sündmuste kohta.

Maltsvetlus võiks olla tüübiliseks näiteks sellest, kuidas liikumine, millel alguses puudus täiesti vaen kiriku vastu, olukordade ja õhustiku sunnil sai viimati peaaegu iseseisvaks lahkuseks. Oleks kindlasti saanudki, kui toleaeagsel Eestimaal kiriku keskvalitsuse võim oleks olnud nii savisel alusel kui 1880 paigu, sest protestivaim, mida maltsvetlased näitasid igal võimalikul juhul, oli küllalt suur, et selleni jõuda.

Kuid on võimalik, et vaen ühise vastase — vennastekoguduse — vastu lähendas üksteisele maltsvetlasi ja kirikut. Vennastekogudusel on alati olnud separatistlikke püüdeid ning nõue, et kirikuõpetajad oleksid vendade seast, on vähemalt 1865 esimest korda väljendatud (baptistlik maamõõtja J. Schwan Mustjalas, vrdl. „Dorpater Zeitschrift für Theologie und Kirche“ 1865, 565, märkus 1. Nõue, mille kohta pastor Th. Hesse märgib: „Eine süsse Musik für das Ohr eines herrnhutischen Nationalen.“) Kuid kindlasti on ta juba vanem. On ju neid küllalt, kes end peavad „Jeesusteks“ ja kirikuõpetajaid varisereks, kuigi muidugi alati, võib olla olenedes koguduse õpetajast, on olnud sarnaseid, nagu see vennastekoguduse tegelane, kes Rapla C. E. Malmile olevat öelnud, et tema ja ta kaasvennad on jahikoerad, kes inimesed ajavat üles, õpetaja kui küti ülesanne olevat ainult lasta. Tihti võis muidugi olla sarnane kõneluski ainult hästi mõeldud poliitika.

Näib, et 1860 paigu vennastekogudus kirikuvalitsejate juures polnud väga hinnas ja selle tõttu vaadati alguses maltsvetlasele kui selle vaenlasile päris sõbralikult (K 78. 83. 450, Madise pastor Hirschhausen olevat ta vaenu veel hoogustand: AA 186

K 450, PP 1858). Võiks ju oletada, et Maltsvet niikaugale on saand just pastorite soovide kaudu, kuid sellekski puudub iga alus. Sellepärast jääb seletamatuks, millest õieti Maltsveti vaen vennastekoguduse vastu sõltuski. (K 160 Vilde 231 näitavad, et vaen oli). Ta arvates palvemaja on külm ja uhke nagu võõrasema, kristliku kiriku liignaine, palvevennad on variserid (K 81. 97. 407, PP 1858, 177, Vilde 44. 39) või salalikud kuradorjad (PP 1861, 58) või valeprohvetid (K 49. 50, Maltsvet K 63 (Kukeveres) eitab, et ta nii on öelnud, K 8 (Riias) aga julgust saanuna, taibates arvatavasti oma ülekuulajate häätahtlikkust, jaatab). Eriti Maltsveti pahandab see, et palvevennad on rahva vereimejad ja nõõrijad, ning kuidas võivat need: rikas talumees, rikas mölder ja kepiga kubjas, teha inimese õndsaks (K 61)? Ka heidab ta neile ette vaimulikku ülbust ja silmakirjasust (K 79). Kindlasti on PP andmed siin nagu alati teatud määrani kahtlased ning enam, kui näiteks aktide andmed, kuid täiesti kõrvale heita neid ei või.

Ühede järgi Maltsvet on algusest saati seisnud eemal vennastekogudusest (K 50. 61 vrld. K 47) ning L. Maltsi andmeid (K 4075), olgugi et Maltsi vanemad manitsend Maltsveti astuda sinna, et saada selle „armu ja au osaliseks“ ja teda (arvatavasti juhtide poolt) olevat kutsutudki, ta siiski keeldund ja vastand, et „kirik temal armsam on ja et ta alati vendade avalikust lugemise tunnist osa võtab, aga iialgi nende „vanade“ hulka ei soovi astuda.“ Teiste järgi ta on olnud vennaste koguduse liige, aga ta olevat säält tagandatud, kui ta eland patuselt ja hiljem, kui ta meelt parandanuna tahtnud tagasi minna, polla teda enam võetud vastu (Lipp 182, Vilde 39) ¹⁾, Kampfi (522) arvates teda ei visatud välja muu pärast, kui et ta teinud politilist kihutustööd vaimuliku mehe mantli all. Kolmanda iseseisva traditsiooni järgi ta olevat tahtnud astuda liikmeks ja teda polevat võetud (K 183). Objektiivselt kaaludes on Lipu oletus kõige ebatõenäolikum, sest kindlasti oli ka teisigi „suuri patuseid“ vendade seas; samuti Kampfi, sest Maltsvet polnud poliitik. Kuid esimene ja kolmas on mõlemad võimalikud, kuigi esimene iseendast ei sisalda midagi, mis aitaks põhjendada Maltsveti vaenu, küll aga kolmas.

Võib olla, et sel suhtumisel siiski puudusid puhtisiklikud põhjused. Sest herrnhutlaste ülbust sellal oli küllalt suur, et vi-

¹⁾ I 103 andmed, et ta pääle pöördumist olnud Vennastekoguduse liige ja „dann von derselben wieder (!) ausgeschlossen“ pole kindlasti mitte õiged, sest samas on öeldud, et Maltsvet 1859 alguses astund üles prohvetina.

hastada iga iseseisvat inimest ja piisab sellest, et lugeda Aniste Thomsoni sekretäri vängeid sõnu Maltsveti ja ta pooldajate kohta, et näha, milline vaim täitis vennastekogudust. See on otse sõimunimede kollektsioon, mis säääl valatakse välja: Maltsvet on „eksind loom“ (PP 1858, 130), „koeranaru“ (PP 1858, 145), „seitsme meelega petja“ (PP 1858, 144), „ahviprohvet“ (1858, 130), „häbemata koer“ (PP 1858, 131), „tühipaljas“ (PP 1858, 141), „narrilaste narrilane“ (PP 1858, 141), „petja ja Jumala sõna teotaja“ (PP 1858, 11), „pöörane loom“ (PP 1858, 141), „tuuletallaja“ (PP 1858, 142) jne., ning kõik ta pooldajad on „ogarad“ (PP 1862, 185) eranditult. Muidugi pole võimatu, et Maltsvetil oli ka puhtisiklikes asjus tülisid vendade juhtivate tegelastega, sest need enamasti olid möldrid, mõisakupjad ja muud sarnased; s. o. seltskond, milles Maltsvet liikus. Kuid võimatu on, nagu sarnaseil juhtudel ikka, otsustada, mis oli primaarseks põhjuseks. Näib aga küll, et ta enne oma pöördumist juba on olnud neist halval arvamisel (vrld. kirjeldus K 408), sest pääle seda ta ei tee katsetki astuda nendega ühendusse, kuigi see tolleaegses olukorras oleks olnud enam kui tavalik, endastmõistetav otsekohe, vaid kuulutab juba Tallinas olles omapääd (PP 1858, 131, Vilde 34).

Peeaeugu muinasjutuks on saand ta pöördumisluгу. Aktide alusel, mida tagavad ka üksikud viited PPs ja Vilde 34 j võib konstruuda kõige tõenäolikuma loo. Maltsveti äritatavusaste on olnud üldse võrdlemisi kõrge, mida näitab ta alaline rahutu rändamine ühest paigast teise. Mis selle põhjuseks, on iseküsimus, kuid AA 179 järgi kukkund talle ehitustööde juures kunagi pähe tala ja seda, millised tulemused võivad olla ajupõrutusel mitte ainult igapäisele inimesele, vaid ka ta mõtteilmale, näitab kujukalt Johan Sannik (vrld. UA VI, 59). Paistab, et ta pöördumine valmistus ette võrdlemisi pikaldaselt, kuid usu läbimurd sündis järsku. See on võrdlemisi tavalik käik. Selle eelnevast ajast on väga vähe andmeid. Vilde 34 seletab, et Maltsvetil olnud tuttav mees, kes hoolega lugend piiblit ja käind kogu ta Tallinnas oleku aja talle pääle, et ta samuti teeks. Maltsvet võtnud õpetust kuulda ja mitmed noomitused, nagu: „Tee aru omast majapidamisest“ j. t., läind talle südamesse. Et see lugu just tuulest ei pruugi olla võetud, ilmneb Maltsveti enda kinnitusest Riias (K 79), et teda patuteadvus juba 1845 saati olevat vaevand.

Varia.

a) Uusi raamatuid.

Berliinis asuv F urche-Verlag saadab aegajalt häid uusi raamatuid teele. Nimetame nendest ühe, mis viimasel ajal enesele tähelepanu pööranud:

Die Kirche und das Staatsproblem in der Gegenwart 1934. Lk. 184. Hind 3 šv. fr. — Selle teose on trükki toimetanud Tegelikult Ristiusu Ökumeenilise Nõukogu Uurimusjaoskond. Raamatus leiduvad artiklid P. Althausilt, E. Brunnerilt, V. A. Demantilt, J. Fedotoffilt, M. Huberilt, R. Keusenilt, A. Lecerfilt, W. Mennilt ja A. Runestamilt. — Sisuks üks praegusa aja põlevamaid probleeme: kiriku ja riigi probleemid. Aluse nende probleemide ülesseadmisele ja lahendamisele pani Pariisi Ökumeenilise studiumi konverents; nende üle diskuteeriti hollandi ja põhjamaa üldistel teoloogidekonverentsil ja sel sügisel ka Fanõ saarel peetud Sõpruse Edendamise Ilmaliidu konverentsil. Katsutakse leida seda, mis riigi ja kiriku küsimuses viimselt kristlik on. Raamat on sisurikas, artiklid täis uusi teid, meetodeid, huvitavaid mõtteid ja seisukohti. Ta on tõsisel mõttes studiumiraamatuks praegusel ajal.

H. B. R.

b) Auhinnatud tööd 1934. a.

1. Teem: „Nehemia raamatu põhiprobleemid“ märgusõnaga „ha Tirsatha“ — I auhind. Autor Wolfram Krause, stud. theol.

2. Teem: „Luteri eskatoloogia tema sellekohaste väljendiste põhjal“ märgusõnaga: „Viator“ — I auhind. Autor Max Saar, stud. theol.

3. Teem: „Liivimaa kiriklik seisukord Poola ajal, silmas pidades eriti Eesti ala“ märgusõnaga: „Cuius regio, eius religio“. — I auhind. Autor Eliise Messer, stud. hist.

4. Teem: „Liivimaa kiriklik seisukord Poola ajal, silmas pidades eriti Eesti ala“, märgusõnaga: „L'été“. — II auhind. Autor Lembit Teder, stud. theol.

5. Teem: „Astraalusundilised ollused eestirahva usundis“, märgusõnaga: „Per aspera ad astra“. — I auhind. Autor Rudolf Steinmann, stud. theol.

c) Auhinnatööde teemad 1934. a.

a) Uue-Testamendi teaduse alalt:

1. Neljanda evangeeliumi kokkupuuted sünoptikute traditsiooniga (ilma kannatamisloota).

b) Dogmaatika alalt:

2. Palve mõiste dialektilises teoloogias.

Sotsiaaleetikast:

3. Kirik ja riik iseseisvas Eestis (mineviku, oleviku ja tuleviku probleemid).

c) Praktilise usuteaduse alalt:

4. Ev.-lut. usu jumalateenistuse korra uuendamise püüded pärast ilmasõda (kirjeldus ja hinnang).

d) Jutlus:

5. Jutlus teksti üle: Luuka 14, 25—35 ühes eksegeetilis-homileetiliselt põhjendatud dispoitsiooniga.

Ätherleib — eeterihu.
ätiologische Sage — põhjussaaga.
ἀτιολογία — muutumata.
Attribut — päraldis, atribuut.
aufbieten [ein Brautpaar] — kuulutama [pruutpaari].
Auferstandener — ülestõusnu.
auferstehen — üles tõusma.
Auferstehung — ülestõusmine.
 ||-sfest — ülestõusmispüha.
 ||-sglaube — ülestõusmiseusk.
 ||-sleugnung — ülestõusmise-salgus. ||-swirklichkeit — üles-tõusmistõesus.
Auferweckung — ülesäratamine.
Auffassung — käsitus, arusaamine, mõistmine.
Aufgebot [eines Brautpaares] — [pruutpaari] kuulutamine.
aufklärerisch — valgustamislik.
Aufklärung — valgustus, selgitus. **Zeitalter der** || — valgus-tusajastu.
Aufnahme — vastuvõtt.
Aufopferung — (enese)ohverdus.
aufrechtig — siiras, avameelne.
 ||-keit — siirus, avameelsus.
Aufsicht — järelevaatus.
Augen|dienst — teesklus, silma-kirjateenistus. ||-lust — silma-himu. ||-zeuge — pealtnägija.
 ||-zeugenschaft — pealtnäge-vus.
Augustiner — augustiinlased.
 ||-Chorherren (canonici regula-res St. Augustini) — augus-tiinlaskoorhärрад, ||-innen — augustiinlannad.
Ausbreitung — levitamine, levi-mine, leving.
Ausdehnung — ulatus, ulatuvus, ulatavus.
Ausdruck — väljend(us). ||-sme-thode — väljendusmeetod.
auserwähl|t — valitud. ||-theit — valitus. ||-ung — valimine.

Ausfluss (emanatio) — väljavool.
Ausfragemethode — küsitlemis-meetod.
Ausgiessung — väljavalang, -mine.
Ausgleichung — tasastus.
ausleg|en — seletama, tõlgenda-ma. ||-ung — seletamine, tõl-gendus, eksegees.
Auslese — valimik.
Ausnahme — erand.
Auspfarrung (dismembratio) — kogudusest väljakirjutamine.
Auspizien — auspiitsid.
Aussage — lausung.
Ausschaltung — kõrvalejätt.
Ausschliessung — välistamine, väljaheitmine.
Aussegnung — lõppõnnistamine.
Aussenwelt — välismaailm.
Aussetzung [des Allerheiligsten] [pühima] väljaasetamine, -tus.
Ausspruch — lausung.
Austritt — väljaastumine.
 ||-sbewegung — väljaastumis-liikumine.
Auswahl — valimik.
Autarkie — autarkia.
Authent|ie — alglikkus, autent-sus. ||-isch — alglik, autentne.
Autodafé — autodafee.
autokephal — autokefaalne.
autonom — omaseaduseline, au-tonoomne, ||-ie — omaseadus-lus, autonoomia, autonoomsus.
Autop|sie v. Augenzeugenschaft, ||-t v. Augenzeuge.
Autorität — mõjuvõim, autoriteet.
Autorschaft — autorsus.
Autosuggestion — endasisendus, autosuggestioon.
Axiologie — väärtuseõpetus, ak-sioloogia.
axiologisch — väärtuseõpetuslik, aksioloogiline.
Axiom — aksioom.

Usuteadusline Ajakiri

ilmub 1933. a. peale Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi ajakirjana (seni andis välja Usuteaduskond) aastas neli numbrit à 32 lhk. kokku 128 lhk. Peale selle lisavihud.

Tellimise hind 1934. aastaks sisemaale **2 kr.**, välismaale **2 kr. 50 snt.**: üksiknumbri hind **50 snt.** Lisavihkude hind igakord eriti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Pealadu Tartus, Akad. Usuteadl. Selts (Peeter Põllu t. 2) ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupl. (Ülikooli t. 15, Tartus), tel. 63. Toimkonna aadr.: Tartu, Peeter Põllu t. 2. Akad. Usuteadl. Selts.

Vanemad aastakäigud I—V, à 2 kr.

Üksikud lisavihud:

- 1) O. Sild, Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemiskäigus olnud piiskopikirikuks? 1926, Hind 50 snt.
- 2) Usuteaduslisi oskussõnu. Trükk otsas; ilmub uus trükk.
- 3) Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. 1932, hind 1 kr.
- 4) M. J. Eisen. Vändra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel 1933, hind 50 snt.
- 5) Hugo Masing. Anatoti prohvet. 1933, hind 50 snt.

Muid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi toimetusi:

- 1) Peeter Põld. Usuline kriis, 1932, hind 50 snt.
- 2) Hilda Kasak. „Ratsionalist“ ja psühhoanalüütiline ilma-vaade, 1933, hind 25 snt.
- 3) Theophil Spoerri. Argipäeva Isand.
- 4) Mart Morats. Oxfordliikumine, hind 25 snt.
- 5) W. J. Oehler. Viljakas vaikimine, hind 1 kr.

Märkus: Akad. Usut. Seltsi liikmed saavad kõiki Seltsi väljaandeid 50 % hinnaalandusega.

Ladu: Akad. Usuteadl. Selts, Tartu Peeter Põllu t. 2 ja Akadeem. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli t. 15, Tartus.